

Erken Cumhuriyet Dönemi Türkleştirme Politikaları Bağlamında İki Yahudi Entelektüel ve Faaliyetleri: Avram Galanti ve Moiz Kohen

Two Jewish Intellectuals and Their Activities Within the Context of Early Republican Era Turkification Policies: Avram Galanti and Moiz Kohen

Melih ÇOBAN

Marmara Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, mcoban@marmara.edu.tr
ORCID Numarası/ORCID Numbers: 0000-0002-3587-6833

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türk ulus-devletine geçiş sürecinde gelişen Türk ulusçu hareketi dahilinde, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını takiben tüm vatandaşları kapsayıcı ortak bir ulusal kültürün geliştirilmesi meselesi erken Cumhuriyet döneminin önemli bir siyasi gündem konusu olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan ve pek çok farklı etnik gruba barındıran toplumsal yapı karşısında ülkenin siyasi seçkinleri, diğer tüm etnik grupların entegre olacağı ortak bir ulusal kimlik tasarlamayı ve bu ortak kültürün Türk kültürel kimliği merkezli geliştirilmesi ve toplumun tüm bireylerine benimsetmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda geliştirilen ve uygulanan program, Türk siyasi literatüründe Türkleştirme politikaları olarak adlandırılmaktadır. Türkleştirme politikaları esasen etnik açıdan Türk olmayan tüm unsurlara yönelik bir programken, erken Cumhuriyet döneminde bu programın esas hedefi ülkenin gayrimüslim vatandaşları olmuştur. Ülkenin üç büyük gayrimüslim topluluğundan birisi olan Yahudilerin arasından, bu sürecin yönetilmesine yönelik çeşitli faaliyetleri ile Avram Galanti ve Moiz Kohen iki önemli cemaat entelektüeli olarak ön plana çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkleştirme sürecinde uygulanan politikalar karşısında bu iki entelektüelin yürüttükleri faaliyetleri yüklenmiş oldukları işlevler bağlamında incelemektir. Çalışmada, konuyla ilgili yazılı kaynaklardan yararlanmak suretiyle literatür taraması tekniği kullanılmıştır. Galanti ve Kohen'in entelektüel faaliyetleri, genel olarak cemaat sözcülüğü ve cemaat yönlendiriciliği olmak üzere iki temel işlev üzerinden analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkleştirme Politikaları, Türkiye Yahudileri, Avram Galanti, Moiz Kohen, Tekinalp.

Abstract

Within the Turkish nationalist movement which developed during the transition from the Ottoman Empire to the Turkish nation-state, following the foundation of the new Turkish Republic, the development of a common national culture involving all the citizens became an important issue of the political agenda in the early Republican era. Faced with the multi-ethnic social structure inherited from the Ottoman Empire which included various ethnic groups, the ruling elites of the state aimed to design a common national identity, developing with the notion of Turkishness at its core, which would be adopted by all citizens and integrate them. In Turkish political literature, the program which was developed and applied with this aim is named as Turkification policies. While these Turkification policies actually included all non-Turkic groups within the society, non-Muslim citizens had become the main targets of these policies in the early Republican era. From among the Jews, one of the three biggest non-Muslim communities in Turkey, Avram Galanti and Moiz Kohen emerged as two foremost intellectuals with their activities regarding the execution of the Turkification process. The aim of this study is to analyse the activities of these intellectuals within the context of their functions and Turkification policies. A review of written sources has been performed with this aim. The intellectual activities of Galanti and Kohen have been analysed within their functions of community spokespersonship and community orientation.

Keywords: Turkification policies, Turkish Jews, Avram Galanti, Moiz Kohen, Tekinalp.

Giriş

1789 Fransız Devrimi'ni takiben yayılmaya başlayan ulusçuluk düşüncesi, süreç içinde dünya genelinde pek çok toplumu etkileyen derin siyasi ve toplumsal dönüşümlere yol açmıştır. Dünya genelinde monarşik rejimlerin ve imparatorlukların yerini ulus-devletlerin almaya başlaması, sosyal bilimcileri de ulus ve ulusçuluk¹ kavramları üzerine düşünmeye sevk etmiştir. Bu bağlamda, ulusları ortak bir etnik köken ve kültürü paylaşan kültürel birlikler ve vatandaşlık bağı üzerinden kurulmuş

¹ Bu çalışmada ulus-devlet kavramının çok sık kullanılmasına istinaden, kavramlar arasındaki uyumu korumak amacıyla millet yerine ulus, milliyetçilik yerine de ulusçuluk terimleri kullanılmıştır.

olan siyasi birlikler olarak yorumlayan iki farklı yaklaşım geliştirilmiştir. Bu iki temel yaklaşım, akademik literatürde ilkçi/modernist ekoller² veya Doğu tipi/Batı tipi ulusçuluklar³ gibi kategorilerle de açıklanmaktadır. Ulusları kültürel birlikler olarak gören yaklaşıma göre, bir topluluğun bireylerince paylaşılan ortak soy, kültür, dil, geçmiş gibi öğeler o topluluğu bir ulus olarak tanımlamakta yeterliyken, ulusları siyasi birlikler olarak gören yaklaşıma göreyse ulus, endüstri devrimi, kitle iletişiminin gelişmesi ve örgün eğitimin yaygınlaşması gibi geleneksel toplumdan kopuşun ve modernitenin aşamaları olarak kabul edilen süreçlerin bir ürünüdür ve anayasanın belirlediği vatandaşlık bilinci üzerinden ortak bir toprağı ve siyasi kaderi paylaşan insanlar bütünüdür.

Ulus ve ulusçuluk olgularına yönelik olarak, bu iki temel yaklaşımın bir nevi sentezi olarak yorumlayabileceğimiz üçüncü bir yaklaşım da etnosembolizmdir. Etnosembolizm yaklaşımının öncülerinden olan Anthony Smith'e göre, geleneksel toplumlarda gözlenen etnik kimlikler, modernleşme sürecinde varlıklarını muhafaza etmiştir. Bir toplumun uluslaşma sürecinde Smith'in etnik çekirdek (*core ethnies*) olarak adlandırdığı bir tanesi diğerlerine kıyasla baskın konuma gelmekte ve kendi kültürel değerlerine göre şekillendirdiği bir ulusun temellerini atmaktadır⁴.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet modeli esas alınarak kuruluş ve erken gelişim süreci etnosembolizm yaklaşım dahilinde ele alındığında, Smith'in değinmiş olduğu etnik çekirdek karşımıza Türk etnik kimliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni Türk ulusunun tüm bireyleri vatandaşlık bağıyla Türk olarak kabul edilmekle birlikte, ülke nüfusunun arz ettiği çokkültürlü nitelik karşısında, etnik açıdan Türk kökenli olmayan grupların Türk kimliğinin kültürel araç ve değerleriyle donatılması suretiyle tüm vatandaşlarca paylaşılacak ortak bir ulusal kültür geliştirmek, erken Cumhuriyet döneminin siyasi seçkinlerinin en önemli amaçlarından birisi olmuştur. Bu amaca ulaşmaya yönelik olarak geliştirilen uygulamalar Türkleştirme politikaları olarak adlandırılmıştır. Türkleştirme politikaları, esasen tüm Türk kökenli olmayan toplumsal gruplara yönelik olarak geliştirilmişken, tek partili demokrasi döneminde ağırlıklı olarak ülkenin gayrimüslim azınlıkları bu politikalar dahilinde hedefte olmuştur. Bu gayrimüslim azınlıklardan birisi de, Türkiye Yahudileridir.

Türkleştirme politikaları bağlamında, Türkiye Yahudilerinin arasından, bu süreçte hem kendi cemaatlerinin bireylerine yol göstermek, hem de süreç dahilinde resmi makamlara ve geniş topluma hitaben bir nevi cemaat sözcüsü olmak gibi önemli işlevler yüklenmiş olan entelektüeller çıkmıştır. Bu entelektüellerden özellikle Avram Galanti ve Moiz Kohen⁵, Türkiye Yahudilerinin Türkleştirilmesi sürecindeki faaliyetlerinin yoğunluğu itibarıyla ön plana çıkmaktadır.

Temel amacı, Avram Galanti ve Moiz Kohen'in entelektüel faaliyetlerinin, Türkiye Yahudilerine yönelik Türkleştirme politikaları bağlamında incelenmesi olan bu niteliksel çalışmada, konuyla ilgili kitaplar ve makaleler gibi kaynaklardan faydalanmak amacıyla literatür taraması tekniği kullanılmıştır. Ele alınan iki entelektüelin orijinal çalışmalarının bir kısmının Osmanlıca ve Fransızca yayınlanmış olması sebebiyle, bu çalışmaların Türkçe çevirilerinden ve ikincil kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Türkleştirme Politikalarının Tarihsel ve Kavramsal Arka Planı

1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması ve 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyetin ilan edilmesiyle, Osmanlı Devleti'nin eski toprakları üzerinde en büyük siyasi mirasçısı olarak yükselen Türkiye Cumhuriyeti, ulus-devlet modeli esas alınarak kurulmuştur. 20 Nisan 1924'de mecliste kabul edilen yeni anayasanın 88. maddesinde yer alan "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla itlak olunur"⁶ ifadesi de, ulus-devletlerin temel ilkeleriyle uyumlu bir şekilde, yeni devletin tüm vatandaşlarının bu vatandaşlık bağı yoluyla Türk ulusunun bir parçası, yani Türk olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Ülkenin ismi de, yeni Türk ulusunun etnik çekirdeğini Türk etnik unsurunun oluşturduğuna dair bir işaret. Nitekim, pek çok ulus-devletleşme örneğinde görüldüğü gibi, belli bir etnik çekirdek grubun şekillendirdiği bir ortak kültürün toplumsal alanda hakim olması amacıyla, tüm

² Özkırımlı, 2008.

³ Kohn, 1969.

⁴ Smith, 2002, 203-204.

⁵ Kohen, Cumhuriyet döneminde ismini Munis Tekinalp olarak değiştirmiştir. Bu dönemde yayınladığı çalışmalarında bazen Tekin Alp, bazen de sadece Tekinalp ismini kullanmıştır.

⁶ Okutan, 2009, 89.

Erken Cumhuriyet Dönemi Türkleştirme Politikaları Bağlamında İki Yahudi Entelektüel ve Faaliyetleri: Avram Galanti ve Moiz Kohen

vatandaşların bu ortak kültüre entegre edileceği bir siyasi programın hayata geçirilmesi, erken dönem Cumhuriyetin en önemli siyasi gündem konularından birisi olmakta gecikmemiştir.

Bu bağlamda, ülkenin siyasi seçkinlerinin nezdinde, öncelikli olarak bir ulusal topluluğun bireylerince ortak paylaşılan iletişim dili üzerinden gelişecek kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi yapıların yerleşebilmesi gerekli görülüyordu. Bütün bu yapılarda hakim olacak normlar, toplumun etnik çekirdeğinin kimliği, yani Türklük üzerinden geliştirilecekti. Osmanlı'nın çokkültürlü toplumsal yapısını miras almış olan yeni ulus-devletin tüm vatandaşlarının bu yapılara entegre olması amacıyla geliştirilmiş ve uygulanmış olan politikalar, Türkleştirme politikaları olarak adlandırılmaktadır. Türkleştirme politikalarına yönelik oldukça kapsamlı bir tanım geliştirmiş olan Aktar'a göre:

“Türkleştirme politikalarından kasıt, sokakta konuşulan dilden okullarda öğretilecek tarihe; eğitimden sanayi hayatına; ticaretten devlet personel rejimine; özel hukuktan vatandaşların belli yörelerinde iskan edilmelerine kadar toplumsal hayatın her boyutunda, Türk etnik kimliğinin her düzeyde ve tavizsiz bir biçimde egemenliğini ve ağırlığını koymasındır”⁷

Yeni ulus-devletin kültürel, siyasi, sosyal ve ekonomik yapılarında Türk kimliğinin hakim unsur olması politikasının, aslında Osmanlı'nın son dönemindeki bazı siyasi gelişmelere uzanan bir tarihsel arka plana sahip olduğunu söylemek mümkündür. Tanzimat sonrasında Osmanlı'da ortaya çıkan Jön Türk hareketinin içinden çıkmış en büyük kurumsal örgütlenme olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup entelektüellerce geliştirilmiş olan Türkçülük akımı, Türk ulusçuluğunun düşünsel arka planını oluşturduğu gibi, aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir siyasi partiye dönüşerek II. Meşrutiyet döneminde iktidarı ele geçirmesini takiben bu partinin ekonomik ve kültürel politikalarını şekillendirmiş olan bir ideolojydi. Ağaoğlu Ahmet, Ziya Gökalp, Gaspıralı İsmail ve Yusuf Akçura gibi entelektüellerce geliştirilmiş olan Türkçülük düşüncesinin kavramsal arka planı, Leon Cahun, Arminius Vambery ve Constantin Borzecki gibi Avrupalı araştırmacıların, Türklerin yüzyıllardan beri varlığını sürdüren bir etnik ve/veya ırksal grup olduğunu belirten çalışmalarına dayanmaktaydı⁸. Türkçülere göre, Osmanlı toplumunun nüfusunun önemli bir çoğunluğu Türk etnisitesine mensuptu ve ülkenin kültürel, siyasi ve ekonomik hayatında bu etnik kimliğin mensupları ve değerleri hakim olmalıydı. Hatta, Türklüğün temel itici güç haline gelmesiyle imparatorluk da çöküşten kurtarılabilirdi.

İttihat ve Terakki Partisi'nin adeta resmi bir ideoloji olarak benimsemiş olduğu Türkçülük, Osmanlı toplumunda sadece Türk kültürünün hakim olmasını değil, ekonomik hayatta da Türklerin ön plana çıkmasını hedeflemekteydi. Tanzimat dönemiyle beraber Osmanlı ekonomisinde Batı Avrupalı girişimcilerin etkin olmaya başlamasıyla beraber, bu girişimcilerin iş ilişkileri kurduğu gayrimüslim tebaanın ekonomik yükselişi karşısında ülkenin Müslüman unsurlarının genelde bir sosyo-ekonomik ilerleme kaydedememesi durumuna bir tepki olarak İttihatçı seçkinler, ülkede Müslüman-Türk bir burjuvazinin güçlendirilmesini arzulamaktaydı⁹. Nitekim, iktidara gelmelerini takiben İttihatçıların ekonomi alanında yaptığı ve milli iktisat politikaları olarak bilinen uygulamalar, bu amacın gerçekleştirilmesine yönelikti. 1913 yılında halkı Müslüman esnaftan alışveriş yapmaya davet eden kampanyalar başlatılmış, 1916'da Müslüman girişimcilerin desteklenmesi amacıyla İtibar-ı Milli Bankası kurulmuş¹⁰ ve 23 Mart 1917 tarihli bir genelge ile tüm ticari işletmelerde yazışma dili olarak Türkçenin kullanılmasına karar verilmişti¹¹.

Osmanlı'nın ekonomik ve kültürel hayatında Türklerin hakim olmasına yönelik bu girişimler, ülkenin Hristiyan tebaaları arasında pek sıcak karşılanmıyordu. Tanzimat döneminden itibaren Batılı kapitalist odaklarla genelde iyi ticari ilişkiler kurmuş olan özellikle Rum ve Ermeni burjuvazisi, İttihat ve Terakki'ye genelde mesafeli dururken¹², onlara kıyasla Batı ile kurulan ekonomik ilişkiler sürecine fazla dahil olamamış olan Yahudi burjuvazisi ve entelijensiyası, büyük ölçüde İttihatçılara destek veriyordu¹³.

⁷ Aktar, 2006, 101.

⁸ Özdoğan, 2001, 60-62.

⁹ Dumont ve Georgeon, 1997, 76.

¹⁰ Okutan, 2009, 203-205.

¹¹ Çavdar, 1992, 164.

¹² Okutan, 2009, 146-147.

¹³ Aydın, 1991, 44.

İttihatçıların Türkçü düşünce ve politikalarına, aynı hareketin içinde yer almaları itibariyle aşına olan iki Yahudi entelektüelinin, erken Cumhuriyet dönemindeki Türkleştirme politikaları bağlamında etkin isimler olarak ortaya çıkması, bu açıdan hiç şaşırtıcı değildir. Bu isimlerden ilki olan Moiz Kohen (1883-1961), istibdat döneminde Selanik'te bulunduğu sırada, örgüt merkezlerini Selanik'te kurmuş olan İttihatçılarla iletişime geçmiş ve özellikle, eserlerinde “üstadım” olarak hitap ettiği Ziya Gökalp'in fikirlerinden etkilenerek Türkçülüğü benimsemiştir. Türkçülüğün ilerde Osmanlı'nın hakim ideolojisi olacağına dair kanaatinin de etkisiyle, Yahudilerin gerek sosyal ve kültürel, gerekse ekonomik alanlarda değişecek koşullara uyum sağlamaları yolunda onlara yol gösterici olmayı kendisine görev bilen Kohen'in bu husustaki ilk çalışmaları, henüz İttihatçıların iktidara gelmemiş olduğu tarihlere kadar uzanmaktadır. 1906 senesinde Selanik'te Alliance Okulları Mezunları Derneği'nde yaptığı bir konuşmada Selanik Yahudilerini Türkçe konuşmaya, Türkçeye pek hakim olmayan yaşlı aile bireylerine Türkçe öğretmeye ve isimlerini Türkçeleştirmeye davet eden Kohen, bu konuşmasının ardından Tamim-i Lisan-i Osmani başlıklı bir bildiri yayınlamakla aynı çağrısını yinelemiştir¹⁴. Kohen'in bu çağrısı karşısında Selanik Talmud Torah okulunda¹⁵ Türkçe dersleri verilmeye başlanmıştır; yine bu çağrıdan etkilenen İstanbul Yahudi cemaatinin önde gelen isimleri de İstanbul'da Yahudiler arasında Türkçe'nin yaygınlaştırılması amacıyla Tamim-i Lisan-i Osmani Cemiyeti adlı bir dernek kurmuşlardır¹⁶. Bu faaliyetleri ile Kohen, Osmanlı Yahudilerinin Türkleşmesine yönelik girişimlerde bulunan ilk cemaat entelektüellerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kohen'in Osmanlı'nın son dönemindeki entelektüel faaliyetleri, İktisadiyat dergisinde yazdığı milli iktisat politikalarını destekleyici yazıları¹⁷ ve çeşitli dergilerde yayınladığı Türkçülük akımının düşünsel bir uzantısı olan pan-Türkçülüğü ele alan yazılar¹⁸ ile devam etmiştir.

Kohen gibi İttihatçı hareketin içinde yer almış bir başka Yahudi entelektüeli olan Avram Galanti¹⁹ (1873-1961), mesleği olan eğitimciliğin de etkisiyle Osmanlı Yahudileri arasında Türkçe'nin yaygınlaştırılmasını amaçlamaktaydı. Doğu coğrafyasında yaşayan Yahudilerin kültürel ve sosyo-ekonomik gelişimine katkıda bulunmak amacıyla Fransız Yahudilerinin girişimiyle kurulmuş olan ve Osmanlı Devleti'nin pek çok bölgesinde şubeleri bulunan Alliance Israelite Universelle okullarında eğitimin ağırlıklı olarak Fransızca dilinde verilmesini bu amacın önündeki büyük bir engel olarak gören Galanti, 1901 senesinde Alliance yönetimine hitaben bir makale yazarak Alliance okullarının müfredatında Türkçe eğitime daha fazla yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Galanti'nin görüşleri tüm Alliance okullarına yansıyan bir etki oluşturmamış, ancak kendisinin eğitimci olarak görev yaptığı Rodos Alliance Okulu gibi birkaç okul, bu girişim sayesinde Türkçe eğitim vermeye başlamıştır²⁰. Yine aynı dönemde tarih çalışmalarına hız veren Galanti, Osmanlı'nın çeşitli bölgelerindeki Yahudi topluluklarının tarihleri üzerine araştırmalar yapmaya başlamıştır. Galanti'nin tarihçiliği, Cumhuriyet döneminde Yahudi cemaatinin Türkleştirilmesi sürecinde, gerek Türkleştirme politikalarının uygulayıcısı olan hükümet yetkililerine, gerekse Türk toplumuna hitaben yapacağı girişimlerde kullanacağı bir vasıta olmuştur.

Moiz Kohen ve Avram Galanti'nin, yakın gelecekte Osmanlı Devleti'nin yıkılıp yerine bir ulus-devlet kurulacağına dair bir düşüncelerinin olup olmadığı bilinmemekle birlikte, Osmanlı'nın son yıllarındaki siyasi gelişmelerin ışığında, devlet ve rejim değişmese bile ilerleyen dönemde Türklük olgusunun hakim zihniyet olacağına dair ön görülmesi entelektüeller oldukları şüphesizdir. Bu ön görüşlerinin ışığında kendi cemaatlerinin bireylerinin Türkleşmeleri hususundaki girişimleri erken Cumhuriyet döneminde de devam edecek olan bu iki entelektüel, bu dönemde aynı zamanda kendi cemaatleri ile devlet ve geniş toplum arasında birer aracı ve uzlaştırıcı rolü de üstlenmişlerdir.

¹⁴ Behmoaras, 2005, 28-29.

¹⁵ Erkek çocuklarına dini eğitim veren ilköğretim seviyesindeki Yahudi okulları.

¹⁶ Behmoaras, 1997, 146-153.

¹⁷ Landau, 1996, 64-67.

¹⁸ Landau, 1996, 51-52.

¹⁹ Bazı Türkçe kaynaklarda Avram Galante, bazı İngilizce kaynaklarda da Abraham Galante olarak da geçmektedir.

²⁰ Bali, 1996, 5.

Türkleştirme Politikaları Karşısında Galanti ve Kohen'in Faaliyetleri

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesi, tebaaların bağlı olduğu monarşi rejimiyle değil, eşit vatandaşların cumhuriyet rejimi ile idare edildiği yeni bir devletin, yani Türk ulus-devletinin kuruluşunun da resmen ilanıydı. Osmanlı'dan miras alınan toplumu, bu yeni devletin çatısı altında yeni bir dönem beklemekteydi. Gazeteci David Fresko²¹ ve hahambaşı Moşe Becerano²² gibi cemaatin önde gelen isimleri yaptıkları açıklamalarda, Türkiye Yahudilerinin bu yeni dönemde, Osmanlı döneminde olduğu gibi devlete ve topluma sadık unsurlar olarak yer alacaklarını vurgulayan açıklamalar yapmışlardır. Ancak, Osmanlı döneminde olduğu gibi vergi veren ve karşılığında devletten koruma ve cemaatin iç işlerinde belli açılardan özerklik kazanılan bir sistemin yerine, köklü dönüşümler içeren yeni bir ulusçuluk anlayışı Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren etkisini göstermeye başlayınca, sadakat temalı beyanatların yeterli olmayacağı kısa süre içinde anlaşılmış oldu. Bu yeni ulusçuluk anlayışından doğan azınlıkların Türkleştirilmesi politikası, Türkiye Yahudilerinin erken Cumhuriyet dönemindeki varlıklarını derinden etkileyecek bir olgu olarak ortaya çıkmaktaydı.

Türkiye Cumhuriyeti'ndeki azınlıkların kapsamı ve statüsü, 24 Nisan 1923 tarihli Lozan Anlaşması'nın 39-45. maddeleri ile belirlenmişti. Buna göre, Osmanlı millet sisteminin üç büyük gayrimüslim grubu olan Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler azınlık olarak kabul edilmiş ve azınlık kavramı gayrimüslimlik kapsamında düzenlenmişti²³. Anlaşmanın 42. maddesi ile azınlıklara özellikle aile hukuku alanındaki uygulamalarda bazı özel haklar tanınması ve 44. madde ile azınlık haklarının Milletler Cemiyeti güvencesi altına alınması, devletin siyasi seçkinlerinin gözünde, tam bağımsızlık ve vatandaşların her alanda eşitliği ilkeleriyle bağdaşmamaktaydı. Dolayısıyla, azınlıklardan Lozan ile tanınan bu özel haklardan feragat etmeleri bekleniyordu.

Osmanlı döneminde geçerli olan geleneksel cemaat/devlet ilişkilerinin artık bu yeni dönemde geçerliliğini yitirmeye başlayacağını ve Türk ulusunun bir parçası olarak varlıklarını sürdürebilmenin değişime uyum sağlamakla mümkün olabileceğinin bilincinde olan Yahudi cemaatinin önde gelen isimleri, bu doğrultuda bir komisyon kurmuş ve Yahudileri takiben Ermeni ve Rum cemaat yönetimleri de aynı amaca yönelik komisyonlar kurarak Lozan haklarından feragat konusunda çalışmalar yapmaya başlamışlardır²⁴. Bu süreçte Avram Galanti, azınlıkların özel bir hukuka tabi tutulmalarının Türk toplumuna entegre olmaları hususunda büyük bir engel olduğunu belirten bir yazısında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bugün neredeyse tamamı türdeş bir toplum içinde azınlıkların ayrışık bir halde yaşamalarının mümkün olmadığı kesindir. Toplumun yöneten bu kanunlar nedeniyle bu azınlıkların ya sifıra indirgenmeleri, ya da türdeşleşmeleri lazımdır. Bütün azınlıklar Türklerle asimile olmanın kendi çıkarlarına uygun olduğunun pekala farkında olup 'sürüden uzaklaşan kaybolur' atasözünün anlamını da çok iyi kavramaktadırlar.”²⁵

Lozan haklarından feragat konusunun tartışıldığı süreçte, Moiz Kohen de Yahudi cemaatinin önde gelen isimlerinden Alber Ferid Aseo, Gad Franko ve Nissim Mazliyah ile birlikte İstanbul'da Türk-Yahudi Dostluk Cemiyeti adlı bir dernek kurmuştur²⁶. Derneğin amacının Yahudiler arasında Türkçeyi yaygınlaştırmak olduğu belirtilmiş olmakla birlikte, esas amacının Yahudi azınlığın Türkleşme konusundaki istekliliğini sergilemek olduğunu söylemek mümkündür.

1 Ağustos 1926 tarihinde Yahudi cemaatinin temsilcileri, Lozan Anlaşması ile kendilerine tanınan ayrıcalıklardan feragat ettiklerini açıklamış ve bir bildiri yayınlayarak Yahudilerin, diğer Türk vatandaşları gibi sadece Türk hukukuna tabi olarak yaşayacaklarını belirtmişlerdir²⁷. Ermeni ve Rum

²¹ Levi, 1998, 21.

²² Okutan, 2009, 122.

²³ Oran, 2008, 64.

²⁴ Bali, 2005, 60-61.

²⁵ Bali, 2005, 68.

²⁶ Levi, 1998, 74.

²⁷ Bali, 2005, 91-92.

cemaat yetkililerin de aynı feragat kararını vermesi ile Lozan haklarından feragat meselesi kapanmış ve azınlıkların hukuki açıdan Türkleşmesi gerçekleştirilmiştir²⁸.

Türkleştirme politikalarının ikinci aşaması ise, görece olarak daha sorunlu bir süreç olan kültürel Türkleşmeydi. Sosyal bilimlerde, ulus ve ulusçuluk olgularına farklı açılardan bakan pek çok kavramsal ve kuramsal yaklaşımın ortak bir noktası, bir ulusal topluluğun bireylerince paylaşılan kültür ve iletişimin temel unsuru olarak ortak dil vurgusudur. Buna göre, toplumun tüm bireyleri tarafından etkin olarak kullanılan ortak bir dil, sadece günlük hayatta gerekli olan iletişimi değil, aynı zamanda ortak bir kültürün geliştirilmesi ve yeni nesillere aktarılmasını da mümkün kılacak tek unsurdur. Yeni Türk ulus-devletinin siyasi seçkinleri de bu doğrultuda, ortak dil olarak Türkçeyi hakim kılmayı hedeflemekteydiler²⁹. Ancak, Osmanlı'dan miras kalan çokkültürlü toplumsal yapı, bu hedefin gerçekleştirilmesini zorlaştırıcı bir nitelikteydi. Zira, farklı etnik kökenlere mensup olan pek çok vatandaş Türkçeye yeteri kadar hakim değildi ve özellikle kendi aralarında kendi anadillerini konuşmaktaydılar. Dolayısıyla, Türk kökenli olmayan etnik gruplara yönelik olarak dil üzerinden kültürel bir Türkleştirme politikası uygulanması gerekiyordu.

Bu politikayı destekleyici önemli bir gelişme, Türk siyasi tarihinde halen tartışmalı bir konu olan “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyasıdır. Dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün 26 Nisan 1927 tarihli Türk Ocakları yıllık konferansında yapmış olduğu konuşmada, bütün Türk vatandaşlarının Türkçe konuşması gerektiğini belirten bir konuşma yapmasını takiben, 13 Ocak 1928 tarihinde Darülfünun³⁰ Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nce, kamusal alanda Türkçe'nin kullanımını arttırmayı hedefleyen bir kampanya başlatılmıştır. Bu kampanya, kamusal alanda tüm vatandaşları Türkçe konuşmaya davet eden afiş ve posterler hazırlanıp asılması ve Türkçe dışında bir dil konuşanların uyarılması gibi eylemler içermekteydi³¹. “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyası sadece gayrimüslim azınlıkların değil, Boşnaklar, Kürtler ve Araplar gibi ana dili Türkçe olmayan Müslüman toplulukların da Türkçe kullanımlarını yaygınlaştırmayı hedefliyordu³². Ancak, kampanya süresince özellikle Yahudiler gibi gayrimüslim gruplar daha çok doğrudan hedefte olmuş ve Türkçe konuşmalarına yönelik uyarılar karşısında vatandaşların verdiği tepkiler, bazen kavga gibi şiddetli ve istenmeyen olaylarla sonuçlanmıştır³³.

“Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyasının yol açtığı toplumsal gerilim karşısında, Avram Galanti ve Moiz Kohen devreye girerek, bu gerilimi azaltmayı ve Yahudilerin Türkleşmeleri sürecine katkıda bulunmayı amaçlayan birtakım girişimlerde bulunmuşlardır. Esasen Galanti'nin Yahudilerin Türkleşmesi hususundaki çağrılarını “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyasından daha önce başlamıştı. 1925 yılında yazmış olduğu “Türkleşmek Yolu” adlı makalesinde, Türkiye'deki dini azınlıkların, Osmanlı dönemindeki gibi vergisini veren bir reaya bilinciyle değil, yeni devletin kültürel yapısına entegre olmuş vatandaşlar olarak hareket etmeleri gerektiğini belirten Galanti'ye göre, bu entegrasyon ancak Türkçe eğitim veren okullar sayesinde mümkün olabilirdi³⁴. Kampanyanın başlamasını takiben “Vatandaş Türkçe Konuş” başlıklı bir kitap yazan Galanti, bu çalışmasında aslında Türkiye Yahudilerinin hızlıca Türkleşmeleri beklentisinde olan resmi ve sivil odaklara hitaben, Yahudilerin neden Türkçeye pek hakim olamadıklarını açıklamaya çalışmıştır. Galanti'ye göre, bu durumun temel sebebi, Türkiye Yahudilerinin Osmanlı topraklarına göçlerini takiben yüzyıllarca sözlü ve yazılı iletişimde Ladino³⁵ dilini ve raşi³⁶ alfabesini kullanmalarından kaynaklanmaktaydı. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında açılan Alliance okullarında eğitim gören Yahudiler arasında, bu okullardaki eğitim dili olması sebebiyle Fransızcanın kullanımının yaygınlaşması da, Osmanlı Yahudileri arasında Türkçenin hakim dil olmasını geciktirmişti. Dolayısıyla, Türkiye Yahudilerinin Türkleşmeleri sürecinde devlete, Yahudi vatandaşlarını Türkçe eğitim görmeleri hususunda teşvik

²⁸ Aktar, 2006, 113.

²⁹ Güvenç, 1998, 21.

³⁰ Bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin eski adı.

³¹ Çağaptay, 2006, 26.

³² Aslan, 2007, 253.

³³ Bali, 2005, 136-138.

³⁴ Galanti, 2005, 165-177.

³⁵ Türkiye Yahudilerinin çoğunluğunu oluşturan İber Yarımadası kökenli Sefarad Yahudilerinin konuştuğu ve Judeo-Espanyol olarak adlandırılan dil.

³⁶ İbrani alfabesinin bir türevi. Sefarad Yahudileri Osmanlı döneminde ağırlıklı olarak bu alfabeyi kullanmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi Türkleştirme Politikaları Bağlamında İki Yahudi Entelektüel ve Faaliyetleri: Avram Galanti ve Moiz Kohen

etme; Yahudilere de Türkçe diline mümkün olduğu kadar çabuk hakim olmaları görevleri düşmekteydi³⁷. Galanti'nin tespitleri, Türkiye Yahudilerinin tarihleri incelendiğinde büyük ölçüde yerinde görünmektedir. 19. yüzyıla kadar kendi aralarında Ladino dilini kullanan Osmanlı Yahudileri genelde Türkçelerini fazla geliştirememiş ve 19. yüzyıl modernleşme sürecinde de Alliance okullarının etkisiyle Fransızcanın kullanımı çok popüler olmuştu. Öyle ki, Fransızca konuşmak ve yazmak, özellikle şehirliler ve eğitilmiş Yahudiler arasında bir modernite göstergesi haline gelmiş ve hatta Ladino ikinci plana itilmişti³⁸. Bu açılardan, Türkçenin cemaat üyeleri arasında etkin bir iletişim aracı olarak kullanımına dönüşebilmesi pek mümkün olmamıştı.

Bir tarih profesörü olan Galanti'nin bu çalışmasının asıl amacının, Yahudilerin Türkiye'de köklü bir tarihi olan yerli bir unsur olduklarını topluma göstermek olduğunu söylemek mümkündür. Salomon Abraham Rozanes, Abraham Danon ve Josef Nehema gibi Osmanlı Yahudi tarihi uzmanlarının çalışmalarından, yurt içi ve yurt dışındaki pek çok arşiv belgesinden ve Anadolu'nun pek çok yöresinde yerleşik olan Yahudi toplulukları ile gerçekleştirdiği sözlü tarih çalışmalarından faydalanarak yazmış olduğu *Historie des Juifs d'Anatolie*³⁹ başlıklı geniş kapsamlı bir çalışması bulunan Galanti⁴⁰, bu çalışmasından derlediği Türkler ve Yahudiler isimli kitabının önsözünde belirttiği "Bu kitabın adı yeni değil, eskidir"⁴¹ ifadesiyle, aslında bu amacını vurgulamıştır. Galanti (1995), bu eserinde genel olarak Yahudilerin Anadolu topraklarında oldukça eski bir tarihi olduğunu ve bu tarihçenin Türklerle birlikte geçen kısmında iki topluluğun birbiriyle olumlu ilişkiler kurduğunu, Türkler Yahudileri himaye edip korurken, Yahudilerin de kültürel ve iktisadi alanlarda Osmanlı Devleti ve toplumuna büyük katkılarda bulunduğunu ve iki topluluk arasında önemli kültürel benzerlikler ve siyasi bir kader birliği olduğunu vurgulamıştır. Kitabın Türkiye Yahudilerini Türk toplumuna yerli ve sadık bir unsur olarak tanıtmak ve bu sayede erken Cumhuriyet döneminde yükselen Türk ulusçuluğu ve Türkleştirme politikaları bağlamında, Yahudilerin toplumsal kabul kazanmalarını sağlamaya yönelik bir niteliği bulunmaktadır. Galanti'nin kitabında sıklıkla vurguladığı "Yahudilerin tarih boyunca Türklere sadık bir toplum oldukları" söylemindeki sadakat teması, Cumhuriyet döneminin ilerleyen yıllarında da Türk Yahudi toplumunu temsilen faaliyetlerde bulunan pek çok cemaat önderi ve entelektüel tarafından da kullanılmıştır.

Galanti'nin yanı sıra bu süreçte ön plana çıkan ikinci bir entelektüel olan Moiz Kohen de, Galanti gibi bir kitap yazarak Türkiye Yahudilerinin Türkleşmeleri hususunda hem dönemin siyasi seçkinlerine, hem de topluma seslenmeyi amaçlamıştır. 1928 yılında yayınladığı "Türkleştirme" adlı eserinde Kohen, kendisinin entelektüel gelişiminde büyük etkisi olan Ziya Gökalp'in "kendisini Türk olarak ifade eden herkes Türk'tür" ifadesini vurgulamış ve Türkiye Yahudilerinin Türklük bilincini benimsemek suretiyle toplumun bir parçası olabileceklerini belirtmiştir. Ona göre, Türkiye Yahudilerinin Türkleşmesi, gerçekleşmesi zor bir süreç değil, tam aksine tarihi olaylar ışığında oldukça kolaydı. Bu tarihi olaylar bağlamında "uğursuz geçmiş" kavramını kullanan Kohen'e göre, diğer iki büyük gayrimüslim azınlık grubu olan Rumlar ve Ermenilerin Osmanlı'nın son döneminde geçirmiş oldukları ayaklanma ve işgalci güçleri destekleme gibi ayrılıkçı deneyimlerden oluşan uğursuz geçmişleri⁴², bu grupların Cumhuriyet döneminde Türkleşebilmeleri önünde büyük bir engel oluşturmaktaydı. Ancak, aynı durum, geçmişte Osmanlı yönetimine karşı benzer bir tutum izlememiş ve yönetime sadakat ilkesi dahilinde varlığını devam ettirmiş olan Yahudiler için geçerli değildi. Dolayısıyla, Yahudilerin "iyi geçmiş", onların Türkleşebilmelerini kolaylaştırıcı bir durum yaratmaktaydı⁴³. Kohen'in, Türkiye Yahudilerinin Osmanlı döneminden beri yönetime ve devlete sadık unsurlar oldukları söyleminin, Yahudi cemaatini temsil eden cemaat seçkinlerince Cumhuriyet dönemi boyunca çok sık kullanılacak olan sadakat temasını ön plana çıkararak, Yahudilerin Türkleşmeleri sürecinde hem resmi makamları, hem de Türk toplumunu anlayış ve sabıra davet eder nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Yine aynı çalışmasında Kohen, Yahudilerin Türkleşmesi

³⁷ Galanti, 2000, 12-21.

³⁸ Benbassa ve Rodrigue, 2003, 219.

³⁹ Anadolu Yahudileri Tarihi.

⁴⁰ Kalderon, 1983, 27-69.

⁴¹ Galanti, 1995, 7.

⁴² Kohen kitabında doğrudan Ermeni ve Rum terimlerini kullanmamakta, ancak anlatımı dahilinde dolaylı olarak bu gruplara referans vermektedir.

⁴³ Alp, 2001, 70-73.

sürecini etkin kılabilmek için hükümetin de yapıcı girişimlerde bulunması gerektiğini vurgulamakta ve Türk basını da, Yahudilerin bu süreçteki gayret ve şevklerini kırıcı yayınlar yapmamaya davet etmekteydi⁴⁴.

Kohen'in Türkleştirme adlı çalışmasında seslendiği ikinci bir kitle de, kendisinin de mensubu olduğu Türkiye Yahudileridir. Türkiye Yahudilerine, bir an önce kültürel ve sosyal açılardan Türkleşmeleri çağrısında bulunan Kohen, Evamir-i Aşere olarak da bilinen on emire⁴⁵ uyulması suretiyle bunun gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Kohen'in on emiri şunlardır: "1) İsimlerini Türkleştir, 2) Türkçe konuş, 3) Havralarda duaların hiç olmazsa bir kısmını Türkçe oku, 4) Okullarını Türkleştir, 5) Çocuklarını devlet okullarına gönder, 6) Ülke işlerine karış, 7) Türklerle düşüp kalk, 8) Cemaat ruhunu kökünden sök, 9) Ulusal ekonomi alanında sana düşen görevi yap, 10) Hakkını bil"⁴⁶. Kohen'e göre, Yahudilerin isimlerini Türkçeleştirmeleri, hem Türk kültürüne uyum sağlamaları, hem de toplum içinde kabul görmeleri açısından oldukça önemliydi. Kendisi de bu doğrultuda ismini Munis Tekinalp olarak değiştirmiş olan Kohen, bu maddeleri açıklarken, Yahudilerin yeni ulus-devlet çatısı altında ulusal topluluğun bir parçası olabilmeleri için sadece kültürel açıdan değil, sosyal, siyasi, hukuki ve iktisadi açılardan da Türkleşmeleri gerektiğini vurguluyordu.

Kohen'in Türkleşme çağrısı, Türkiye Yahudileri arasında hem olumlu hem de olumsuz tepkilerle karşılanmıştır. Genç kuşak Yahudiler arasında bu maddelere uyma hususunda bir istek belirirken, cemaatin muhafazakâr ve liberal kanatlarından Kohen'e yönelik eleştiriler gelmiştir. Cemaatin dindar kesimlerince, havralarda duaların Türkçe okunması maddesine yönelik eleştiriler dile getirilince Kohen, tüm duaların değil sadece bazılarının Türkçe okunabileceğini ifade ettiğini vurgulayarak kendisini savunmuştur⁴⁷. Cemaatin liberal kanadına mensup olan gazeteci David Fresko da, Kohen'in tespit ve önerilerinde tek taraflı olduğunu belirtmiş ve onu, sürecin neredeyse tüm yükünü Yahudilerin üzerine yıkarak, sürecin diğer bir tarafı olan Türk toplumuna yönelik açık bir eleştiri getirmemekle suçlamıştır. Burada Fresko'nun vurgulamaya çalıştığı husus, Türk toplumunun, Yahudileri ulusun bir parçası olarak görmek hususunda ne derece olumlu bir yaklaşım sergilediklerinin sorgulanması gerektiğidir. Cumhuriyetin ilanından itibaren dönem dönem çeşitli gazetelerde çıkan ve Yahudileri kötüleyen köşe yazıları ve haberlerin yanı sıra, "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyası süresince yaşanan bazı olumsuz olaylar karşısında tepkilerini yazılarıyla ifade etmiş olan Fresko, Kohen'den de benzer bir tutumu beklemekteydi⁴⁸. Bir başka deyişle, sadece Yahudileri Türkleşmeye davet etmek sürecin işleme için yeterli değildi ve geniş toplumun da bu süreçte Yahudilere karşı anlayışlı, sabırlı ve teşvik edici bir tutum göstermesi gerekiyordu. Fresko'nun bu eleştirilerini kısmen doğru olarak kabul etmek mümkündür. Zira, Kohen'in faaliyetlerinde ağırlıklı olarak hitap ettiği kitle Yahudi cemaatiydi. Ancak, kendisi bu süreçte önemli bir unsur olan yazılı basına yönelik tespitlerde de bulunmaktaydı. Nitekim, 10 Mart 1928 tarihinde, Samuel Abrevaya ve Nissim Mazliyah gibi cemaatin önde gelen isimleriyle beraber Milli Hars Birliği adlı bir dernek kuran Kohen, derneğin amacının Türkçenin kullanımını yaygınlaştırmak olduğunu belirtmiş ve Türk mizah dergilerine, Yahudilerin şiveleriyle dalga geçen fıkra ve karikatürlere yer vermemeleri çağrısında bulunmuştur. Kohen'e göre, bu tip mizah unsurları, Yahudilerin Türkçe konuşmaktan utanmalarına ve çekinmelerine yol açmakta, dolayısıyla Yahudilerin Türkleşmesi sürecini olumsuz etkilemekteydi⁴⁹.

Galanti ve Kohen'in, Yahudilerin Türkleşmesi sürecindeki faaliyetleri incelendiğinde, Yahudilerin yeni ulus-devlet çatısı altındaki varlıklarını sürdürebilmeleri için vatandaşlık bilinciyle hareket etmelerinin ve ulusal kültürün çekirdeğini oluşturan Türklük olgusuna dil ve eğitim vasıtalarıyla dahil olmalarının yeterli olacağına dair iyimser bir tutum sergilemiş olduklarını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Kohen, Galanti'ye kıyasla, isimlerin Türkçeleştirilmesi gibi daha radikal sayılabilecek önerilerde bulunurken, Galanti ise Osmanlı'dan beri devam eden "yönetime ve çoğunluğa sadakat" ilkesiyle hareket ederek Yahudilerin toplumsal kabul elde edebileceklerini düşünmekteydi. İki entelektüel de yazdıkları kitaplar ve köşe yazıları ile hem Yahudi toplumuna hem de Türk toplumu ve

⁴⁴ Alp, 2001, 81-88.

⁴⁵ Kendi ismi olan Moiz'in Türkçe karşılığının Musa olmasından hareketle, Hz. Musa'nın on emirine referansla koyduğu bu isimle Kohen'in, Yahudiler üzerindeki etkiyi arttırmayı amaçlamış olduğunu söylemek mümkündür.

⁴⁶ Alp, 2001, 75.

⁴⁷ Behmoaras, 2005, 176.

⁴⁸ Bali, 2005, 153.

⁴⁹ Bali, 2005, 152.

Erken Cumhuriyet Dönemi Türkleştirme Politikaları Bağlamında İki Yahudi Entelektüel ve Faaliyetleri: Avram Galanti ve Moiz Kohen

resmi makamlarına hitap ederek Türkleştirme sürecinin bu üç odağı arasında bir nevi uzlaştırıcı işlevi görmekteydiler. Sürecin, anayasada da belirtildiği gibi, her Türk vatandaşının Türk olarak kabul edildiği bir kavramsal düzlemin toplumsal pratiğe de yansımalarıyla olumlu sonuçlanacağını düşünmekteydiler. Ancak, 1920'lerin sonlarından itibaren Türk kimliğinin anayasada da belirtilen vatandaşlık bazlı tanımının, etnik köken vurgusunu ön plana çıkaran bir algılamaya yönelik dönüşümü, kısa vadede bu umutları bir ölçüde boşa çıkarmıştır. 1931'de Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasını takiben Türk tarihi ve dili konularında yapılan çalışmalar sonucunda geliştirilen Türk tarih tezi, Türk soylu olmak gibi etnik bir vurguyu ön plana çıkarıyordu⁵⁰. Resmi açıdan Türklüğün anayasal tanımlamasında bir değişiklik yoktu. Hatta, 1931 ve 1935 tarihli CHP parti programlarında ulusun tanımı "dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyet"⁵¹ olarak yer almıştı. Ancak, okul müfredatlarında Türk tarih tezi ile uyumlu anlatımların hakim olmaya başlaması, basılan bazı kağıt paralarındaki bozkurt resimleri ve Halkevlerinin ırk konusundaki çeşitli yayınları gibi örnekler üzerinden toplum nezdindeki ulus anlayışında etnik bir yönelim artmaya başlamıştır⁵². Bunu yanı sıra, Türk ulusçuluğunun etnik bazlı ve daha radikal varyasyonları da Nihal Atsız ve Cevat Rifat Atilhan gibi yazarların azınlıklara –özellikle de Yahudilere- ve yabancılara olumsuz bakan yayınları üzerinden de toplumun bir kısmını etkilemeye başlamıştı. Böyle bir toplumsal ortamda Kohen'in olası gerginlikleri azaltmaya yönelik bir girişimi, 1934 yılında Hanri Soriano ve Marsel Franko gibi Yahudi cemaatinin önde gelenleri ile birlikte İstanbul'da Türk Kültür Birliği adında bir dernek kurmak olmuştur⁵³. Faaliyet programında derneğin amacı, Yahudiler arasında Türkçenin yaygınlaştırılması ve isimlerini Türkçeleştirmelerini teşvik etmek olarak belirtilmiştir⁵⁴. Kohen'in yaşamı boyunca gerçekleştirdiği faaliyetler arasında dernek kurmaya sıkça rastlanmaktadır. 1910 senesinde Selanik'te kurmuş olduğu Osmanlılaştırma Birliği⁵⁵ ve daha önce bahsedilmiş olan Türk-Yahudi Dostluk Derneği ve Milli Hars Birliği örneklerinden de okunabileceği gibi Kohen, dernekler gibi sivil toplumu temsil eden ve toplumla devlet arasında bir köprü kuran kurumsal yapılara büyük önem vermekteydi. Ancak, Yahudilerin Türkleşmesi sürecine katkıda bulunmak gibi bir amaçla kurulan bir dernek, 1930'larda yükselen etnik ulusçuluk karşısında pek yapıcı bir önlem olamamıştır. Zira, derneğin kurulmasının ardından Çanakkale, Kırklareli ve Edirne'de yaşayan Yahudi topluluklarına yönelik tehdit, fiziksel saldırı ve yağma hareketlerinin yaşanması⁵⁶, Türk toplumu nezdinde Yahudilerin ne derece ulusal bir unsur olarak kabul edilip edilmediklerini sorgulatır nitelikte olmuştur. Tarih literatürüne Trakya Yahudi Olayları olarak geçen bu vakalar, Türkiye Yahudilerinin tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu olayları takiben, Filistin'e göç düşüncesi Türkiye Yahudileri arasında mantıklı bir seçenek olarak görülmeye başlamış ve Türkiye Yahudileri küçük dalgalar halinde Filistin'e göç etmeye başlamıştır⁵⁷. Türkiye Yahudilerinin Filistin'e ve başka ülkelere göçü, erken Cumhuriyet dönemindeki Türkleştirme politikalarının ne ölçüde amacına ulaşabildiğini sorgulatır nitelikte bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Trakya olaylarını takiben gerek Kohen, gerekse Galanti'nin Yahudilerin Türkleşmesi bağlamındaki faaliyetleri iyimser bir tutumla devam etmiştir. Kohen, 1936 senesinde yayınladığı Kemalizm adlı kitabında, azınlıkların tam anlamıyla Türkleşebilmeleri için yeni nesillerin Türkçe eğitim görmeleri, yani bir iki nesil daha geçmesi ve bu süreçte toplumun ve resmi makamların sabırlı olması gerektiğini belirtmiştir⁵⁸. 1939'da gazeteci Albert Kohen'in Türkçe ve Ladino dillerinde yayınlamaya başladığı La Boz de Türkiye⁵⁹ gazetesinde köşe yazıları yazan Kohen ve Galanti, bu yazılarında Yahudilere Türkçe konuşmaları hususunda çağrılar yapmaya devam etmişlerdir⁶⁰.

⁵⁰ Özdoğan, 2001, 84-85.

⁵¹ Parla, 1995, 28.

⁵² Özdoğan, 1996, 24.

⁵³ Landau, 1996, 20.

⁵⁴ Bali, 2005, 304.

⁵⁵ Landau, 1996, 17.

⁵⁶ Levi, 1998, 115-116.

⁵⁷ Toktaş, 2006, 507.

⁵⁸ Tekinalp, 1998, 305.

⁵⁹ Türkiye'nin Sesi.

⁶⁰ Bali, 2005, 380-382.

Gerek Galanti ve Kohen'in iyimser çabalarını, gerekse Türkiye'de yaşayan azınlıkların toplumsal entegrasyonlarını olumsuz etkileyen bir dönüm noktası, yakın tarihin halen tartışılan bir vakası olan Varlık Vergisi'dir. II. Dünya Savaşı'na taraf olmasa bile, savaş koşullarının uluslararası alanda doğurduğu ekonomik sorunlar Türkiye'ye de yansıyor. Çeşitli mamüllerin iç piyasada çok zor bulunması ve fiyat artışları gibi ekonomik sorunların yaşandığı bu ortamda, daha çok karaborsacılık gibi faaliyetlerle zenginleşmeye devam eden bir kesimin bu kazançlarının vergilendirilmesi amacıyla başlatılan çalışmalar sonucu bu vergi mükelleflerinin bir listesi oluşturulmuş ve 11 Kasım 1942 tarihinde mecliste kabul edilen Varlık Vergisi Kanunu uyarınca bu mükelleflerin kendilerine tahakkuk edilen vergi tutarlarını ödemelerine, ödeyemeyenlerin ise mal ve mülklerine haciz konulması ve Aşkale ve Sivrihisar'da kurulan çalışma kamplarına yollanmasına karar verilmiştir⁶¹. Varlık Vergisi, çıkış noktası itibariyle haklı bir girişim olmasına rağmen, uygulamada ulus-devletin vatandaşlarının etnik ve dini kökenlerinden bağımsız olarak eşitliği ilkesiyle çelişiyordu. Vergi ödemesine hükmedilen mükellefler Müslümanlar, gayrimüslimler ve yabancılar diye üç ayrı listeye bölünmüşlerdi ve ödenmesi gereken toplam verginin %87'si gayrimüslimlere, %7'si de Müslümanlara tahakkuk ettirilmişti⁶². Ayrıca, bazı mükellefler, kendilerine tahakkuk ettirilen miktarların kazanç ve birikimlerinin çok üstünde olduğunu belirtmekteydiler. Vergi uygulamasının eleştirilen bir başka özelliği de, borcunu ödeyemeyen mükelleflerin, Sovyetler Birliği ve Nazi Almanyası gibi totaliter ve faşist rejimlerde örnekleri görülen çalışma kamplarına gönderilmesiydi. Uygulama karşısında, 1943 genel seçimlerinde Niğde'den milletvekili seçilmiş olan Avram Galanti, dönemin Sanayi Tetkik Heyeti başkanı Şevket Süreyya Aydemir'i ziyaret ederek uygulama hakkındaki rahatsızlıklarını dile getirmiştir. Ancak Aydemir'in kendisine Yahudilerin sadece sermaye biriktirip orduya asker bile vermedikleri ve Türklerin dökülen kanları ve askerlik hizmetleri ile ödedikleri bedellerin bu verginin bedel ile kıyaslanamayacağı şeklinde sözler sarf etmesi üzerine "cemaatlerimizin bütün fertlerinin canlarını da teraziye koyarsak, biz sizin asırlık kan ve askerlik haklarınızı ödeyemeyiz. Aldığımız vergi helal olsun" şeklinde karşılık vermiştir⁶³. Galanti'nin bu ifadelerinde, kendisinin tarih çalışmalarında çok sık tekrarladığı bir konu olan, Türklerin Yahudilere Osmanlı'dan itibaren hoşgörüsüyle kucak açtığı ve onları koruduğu, bunun karşılığında da Yahudilerin Türklere her daim minnet ve sadakatle bağlı olarak yaşadıkları söylemi görülmektedir. Öte yandan, bir devlet yetkilisinin, aslında tüm vatandaşları ilgilendiren bir vergi uygulamasındaki etnik bazlı ayrımcılığı meşrulaştıran ifadeleri karşısında, Türk ulusçuluğunda 1930'ların başlarından itibaren gözlenen etnisite odaklı dönüşümü Galanti'nin artık kabullenmiş olduğunu da söylemek mümkün olabilir.

Varlık Vergisi uygulaması karşısında Moiz Kohen'in durumu Galanti'ye kıyasla daha trajikti. Zira, kendisi de vergi ödemekle yükümlü mükellefler listesinde yer almaktaydı. Tahakkuk edilen vergi miktarını ödeyemeyen Kohen, muhtemelen hükümetle olan iyi ilişkileri nedeniyle Aşkale'deki çalışma kampına gönderilmemiştir⁶⁴. Türkleşmenin ateşli bir savunucusu olan ve bu süreçte ismini dahi Türkçeleştirerek kendi cemaatine örnek teşkil etmek gibi bir misyonu yüklenmiş olan Kohen'in, İttihat Terakki döneminde onaylayıp desteklediği milli iktisat politikalarının uzun vadedeki bir uzantısı olarak da görebileceğimiz Varlık Vergisi'nin kurbanı olması, oldukça düşündürücü ve trajik bir durumdur.

Varlık Vergisi uygulaması, Türk siyasi tarihinin çok tartışılan ve eleştirilen bir konusu olmasının yanı sıra, gayrimüslim azınlıkların Türkleştirilmesi sürecine büyük bir darbe vurması açısından da önemlidir. Bu uygulama sonrasında özellikle gayrimüslim Türk vatandaşları arasında, ulus-devletin bütünleştirici yapısının içinde ne ölçüde yer alabileceklerine dair sorgulamalar ve devlete güvensizlik artmaya başlamıştır. Vergi mükelleflerinin listelerinin hazırlanmasından sorumlu olan dönemin İstanbul defterdarı Faik Ökte'nin "Mali dönemde bu vergi ile kaybettiğimiz en önemli döviz, vatandaşın devlete olan itimadının sarsılmasıdır."⁶⁵ şeklindeki ifadesi bu durumu özetler niteliktedir. Bu güvensizlik, Türkiye Yahudileri arasında zaten bir süredir bir alternatif olarak görülen Filistin'e göç sürecine de yansımıştır. Varlık Vergisi olayını takip eden iki yıllık süreçte yaklaşık 4.000 Türkiye

⁶¹ Aktar, 2006, 141-149.

⁶² Ökte, 1951, 129.

⁶³ Aydemir, 1991, 235-236.

⁶⁴ Behmoaras, 2005, 223-225.

⁶⁵ Ökte, 1951, 209-210.

Erken Cumhuriyet Dönemi Türkleştirme Politikaları Bağlamında İki Yahudi Entelektüel ve Faaliyetleri: Avram Galanti ve Moiz Kohen

Yahudisi Filistin'e göç etmiştir⁶⁶. Gayrimüslimler arasındaki bu güvensizlik ve göç suretiyle Türkiye'nin vatandaşlarının bir kısmını kaybetmesi, Türkleştirme politikalarının amacını ve amacına ulaşp ulaşmadığını da sorgulatur olgulardır. Varlık Vergisi'ni, sermayenin Türkleştirilmesi ve Müslüman-Türk bir burjuvazinin önünün açılması yolundaki bir uygulama olarak yorumlayan Aktar'a göre:

“Varlık Vergisi uygulaması gayrimüslim azınlıkların topluma entegrasyon sürecini olumsuz olarak etkilemiştir. O güne kadar varlığı hissedilen azınlık karşıtı politikaların bir gün muhakkak değişeceğine inanan kişilerin, artık Varlık Vergisi'nden sonra tüm inançları yıkılmıştır. Örneğin, Moiz Kohen Tekinalp'in bayraktarlığını yaptığı ve gayrimüslim azınlıkların bilinçli olarak Türkleşmeye çalışması programı artık geçerliliğini kaybetmiştir.”⁶⁷.

Varlık Vergisi olayı ile Kohen'in uğruna büyük çaba göstermiş olduğu Yahudilerin Türkleşmesi sürecinin büyük bir darbe almış olmasına rağmen, kendisi tek parti yönetimine ve rejime olan inanç ve sadakatini yitirmemiş ve çalışmalarına devam etmiştir. 1944 yılında yayınladığı “Türk Ruhu” adlı kitabında, Türk kimliğinin gelişimini tarihsel dönemlere ayırarak incelemiştir. Bu kitabından sonra Türklük ve Türkleşme konularında bir daha herhangi bir çalışma yayınlamayan Kohen, yaşamının geri kalan kısmında çeşitli dergi ve gazetelerde sosyal ve ekonomik meselelerle ilgili yazılar yazmıştır. Aynı dönemde siyasete aktif olarak girmeye çalışan Kohen, 1945-1950 yılları arasında İstanbul Belediye Meclis üyesi olarak görev yapmış, çok partili dönemde 1950 ve 1957 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi listesinden İstanbul milletvekili aday olmuş, ancak seçilememiştir. 1957 senesinde Fransa'nın Nice şehrine yerleşen Kohen, 1961'de vefat etmiştir⁶⁸.

Erken Cumhuriyet dönemindeki Türkleştirme politikaları bağlamında ön plana çıkmış bir diğer entelektüel olan Avram Galanti de, 1943 seçimlerinde Niğde milletvekili seçilmesinin ardından, 1946 seçimlerinde de Cumhuriyet Halk Partisi listesinden İstanbul milletvekili aday olmuş, ancak seçilememiştir⁶⁹. Yaşamının son yıllarını Kınalıada'daki evinde Yahudi cemaatinden kopuk bir şekilde geçiren Galanti, aynen Kohen gibi 1961 senesinde vefat etmiştir.

Sonuç

Erken Cumhuriyet döneminin siyasi gündeminde önemli bir yer tutan Türkleştirme politikaları, günümüzde de yöntemleri, amaçları ve sonuçları açısından halen tartışılan ve eleştirilen bir konudur. Bu politikaların hedefindeki gruplardan birisi olan Türkiye Yahudilerine mensup iki entelektüel olan Avram Galanti ve Moiz Kohen'in bu süreçteki çeşitli faaliyetleri incelendiğinde, her ikisinin de kendilerine birtakım sorumluluk yüklemiş ve bu doğrultuda çeşitli işlevleri yerine getirmek üzere girişimlerde bulunmuş oldukları görülmektedir.

Erken Cumhuriyet dönemi Türkleştirme politikaları bağlamında her iki entelektüelin de icra ettiği bir işlev olarak karşımıza cemaat sözcülüğü çıkmaktadır. Türkleştirme politikalarının ve gene aynı dönemde Türk ulusçuluğunun düşünsel kompozisyonu dahilinde giderek artan etnik vurgu karşısında, kendilerinin de birer mensubu olduğu Türkiye Yahudilerinin, Türkleştirme politikalarının uygulayıcısı olan resmi makamlar ve Türk toplumu önünde birer temsilcisi olarak hareket etmişlerdir. Bu temsilcilik işlevi dahilinde, Türkiye Yahudilerinin Türk kimliğine kolaylıkla uyum sağlayıp Türkleşebilecek unsurlar olduğu ve bu sürecin sabır ve anlayış gerektirdiği mesajını vererek, Türkleştirme politikaları çerçevesinde ortaya çıkan ve Yahudileri olumsuz etkileyen sorun ve gerilimleri azaltmaya çalışmışlardır. Hatta, Türkiye Yahudileri adına, onların Türkleşmeye müsait ve istekli vatandaşlar oldukları mesajını verirken, Türk dili ve kültürüne hakim olmaları itibariyle kendilerini de dolaylı olarak birer örnek model ve Yahudilerin kültürel adaptasyonlarının adeta birer delili olarak göstermişlerdir. Dolayısıyla, yaptıkları faaliyetlerin önemli bir kısmı, aslında Türkiye Yahudilerinden ziyade dönemin siyasi seçkinleri ve geniş topluma yöneliktir.

⁶⁶ Toktaş, 2006, 508.

⁶⁷ Aktar, 2006, 207.

⁶⁸ Landau, 1996, 19-21.

⁶⁹ Bali, 2004, 62-63.

Galanti ve Kohen'in faaliyetlerinde gözlenen ikinci bir işlev, kendi cemaatlerinin bireylerine yönelik olup, Türkiye Yahudilerine Türk kültürüne adapte olmuş ve bu kültürü benimsemiş bireyler olmaları yönündeki yönlendiricilik işlevidir. İmparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinin kültürel, siyasi, sosyal ve ekonomik dinamiklerini iyi okuyabilen bu iki entelektüel, yaptıkları çalışmalarla Türk Yahudi toplumuna, ulusal entegrasyon ve toplumsal kabul elde etme yolunda sürekli olarak Türkleşme çağrısında bulunmuş ve bunun hangi koşullarla sağlanabileceğinin yolunu göstermişlerdir.

Her iki entelektüelin bu süreçteki faaliyetleri, eğitimleri, siyasi geçmişleri ve uzmanlaşma alanları gibi kişisel özellik ve deneyimlerinin etkisiyle şekillenmiştir. Tarih profesörü olan Galanti'nin özellikle devletin siyasi seçkinlerine hitap ettiği çalışmalarında Türklerle Yahudilerin aynı topraklar üzerinde paylaştıkları ortak tarih süresince Yahudilere kucak açıp onlara hoşgörülle yaklaşan Türkler ve Türklere ve onların siyasi idaresine sadakatla bağlanıp topluma her alanda katkıda bulunan Yahudiler teması, Galanti'nin tarih söyleminin temellerini oluşturmaktadır. Bu tema sayesinde, Yahudilerin Türk ülkesinin Türkleşmeye müsait yerli unsurları olduğunu sıkça vurgulayarak Türkleştirme politikalarının Türkiye Yahudileri üzerindeki baskıcı etkilerini azaltmaya çalışmıştır. Kohen de, benzer biçimde, Türk ulusçuluğunun fikrî öncüsü sayılan Türkcülüğe olan bağlılığı ve bizzat bu düşünceyi geliştiren fikir insanlarıyla olan yakın münasebetinin de etkisiyle, kendisini ülke ve toplumuna bağlı, tam anlamıyla Türkleşmiş ve bu açıdan örnek bir gayrimüslim vatandaş olarak sunmak suretiyle, Türkiye Yahudilerinin de kendisi gibi olabileceğini dolaylı olarak vurgulayan bir söylem geliştirmiştir. Bunun yanı sıra Kohen, muhtemelen Tanzimat dönemini takiben Osmanlı'da pek çok örnekleri görülen sivil toplumun örgütlenmesi olgusundan da etkilenerek, devlet ve Yahudi toplumu arasında bir köprü görevi görebileceğine inandığı dernek oluşumlarının içinde yer almak suretiyle hem Yahudilerin hızla Türkleşmesini isteyen resmi makamları yatıştırmak, hem de Yahudilere Türkleşme yolunda yol gösterici kurumsal yapılar oluşturmayı amaçlamıştır.

Günümüzde Türk toplumsal hayatına kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal açılardan tamamıyla entegre olmuş olan Türkiye Yahudilerinin bu aşamaya gelmelerinde Galanti ve Kohen'in erken Cumhuriyet döneminde olan faaliyetlerinin ne kadar başarılı olduğunu bilmemiz tam olarak mümkün olmamakla birlikte, bu sürece belli bir ölçüde katkıda bulunmuş oldukları yadsınamaz bir gerçektir. Kohen'in, Türkiye Yahudilerinin bir ya da iki kuşak sonra tamamen Türkleşecekleri ön görüşü gerçekleşmiş gözükmektedir. Her iki entelektüel de, Yahudilerin Türkleştirilmesi sürecindeki aktif varlıkları, gerekse kaleme aldıkları pek çok kitap ve makale ile Türk siyasi ve düşünsel tarihindeki yerlerini almışlardır.

Kaynakça

- Aktar, A. (2006). Varlık vergisi ve Türkleştirme politikaları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alp, T. (2001). Türkleştirme. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aslan, S. (2007). Citizen speak Turkish: A nation in the making, *Nationalism and Ethnic Politics*, sayı 13(2), 245-272.
- Aydemir, Ş. S. (1991). İkinci adam. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Aydın, S. (1991). Yahudiler ve Türk milliyetçiliği. *Tarih ve Toplum*, 89, 44-47.
- Bali, R. N. (1996). Avram Galanti'nin hayatı ve eserlerinin bibliyografyası. Avram Galanti, *Arabi harfler terakkimize mani değildir* içinde (ss.3-30), İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Bali, R. N. (2004). Devletin Yahudileri ve öteki Yahudi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bali, R. N. (2005). Cumhuriyet yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme serüveni (1923-1945). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Behmoaras, L. (1997). Kimsin Jak Samanon?. İstanbul: Sel Yayıncılık
- Behmoaras, L. (2005). Bir kimlik arayışının hikayesi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Benbassa, E., Rodrigue, A. (2003). Türkiye ve Balkan Yahudileri tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağaptay, S. (2006). Islam, secularism and nationalism in modern Turkey. London: Routledge.
- Çavdar, T. (1992). Türkiye'de liberalizm. Ankara: İmge Kitabevi
- Dumont, P., Georgeon, F. (1997). Bir İmparatorluğun Ölümü (1908-1923). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Galanti, A. (1995). Türkler ve Yahudiler. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın.
- Galanti, A. (2000). Vatandaş Türkçe konuş. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- Galanti, A. (2005). Türklük incelemeleri. İstanbul: Yeditepe Yayınevi
- Güvenç, B. (1998). Cumhuriyet ve kimlik: Konu, sorun, kapsam ve bağlam". Artun Ünsal (der.), 75 *Yılda tebaadan yurttaşına doğru* içinde (ss.117-126), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kalderon, A. E. (1983). Abraham Galante: A biography. New York: Sepher Hermon Press.
- Kohn, H. (1969). The idea of nationalism. Toronto: Macmillan Company.
- Landau, J. M. (1996). Tekinalp: Bir Türk yurtseveri (1883-1961). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Levi, A. (1998). Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okutan, Ç. (2009). Tek parti döneminde azınlık politikaları. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özkırımlı, U. (2008). Milliyetçilik kuramları: Eleştirel bir bakış. Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Oran, B. (2008). Türkiye'de azınlıklar: Kavramlar, teori, Lozani iç mevzuat, içtihat, uygulama. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdoğan, G. G. (1996). Türk ulusçuluğunda ırkçı temalar: 1930 ve 40'ların Türkçü akımı, *Toplumsal Tarih*, 29(5), 19-24.
- Özdoğan, G. G. (2001). Turan'dan bozkurta: Tek parti döneminde Türkçülük (1931-1946). İstanbul: İletişim Yayınları
- Ökte, F. (1951). Varlık Vergisi faciası. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Parla, T. (1995). Türkiye'de siyasal kültürün resmi kaynakları: Kemalist tek parti ideolojisi ve CHP'nin altı oku III. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). Ulusların etnik kökeni. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Tekinalp (1998). Kemalizm. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Toktaş, Ş. (2006). Turkey's Jews and their immigration to Israel. *Middle Eastern Studies*, 42(3), 505-519.